G‘ARBIY YEVROPADA UYG‘ONISH DAVRI O‘Z-O‘ZIDAN YUZ BERIB QOLMADI

Maftuna Shonazarova
Guliston davlat pedogogika instituti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada dunyo madaniyatini rivojlanish bosqichlarining yuqori nuqtasi bo‘lgan va insoniyatning umumiy bilimlarining xalqlar uchun birdek yoyilishida asos bo‘lib xizmat qilgan davr, Renessans haqida fikr yuritiladi. Ilm-fan qaysidir mudroq yo‘nalishlarini uyg‘otish bilan butun insoniyatning uyg‘onishiga asos bo‘lgan Sharq va Garb Renessansi va ularning o‘zaro bog‘liqlik jihatlariga e’tibor qaratiladi.*

Kalit so‘zlar: *Renessans, Sharq mamalakatlari, gumanistik g‘oyalar, buyuk kashfiyotlar, Dorul-hikma, Ma’mun akademiyasi, grek-arab fani, feodal jamiyat.*

So‘nggi vaqtlarda yurtimizda Uchinchi Renessans atamasi kun mavzusiga aylangan. Xo‘sh, o‘zi Renessans davri deyilganda qanday davr nazarda tutiladi? U ilk bor qachon qayerda paydo bo‘lgan? Sharq va G‘arb Renessansi va ularning farqli jihatlari ota-bobolarimizning Renessans davriga yaratib bergan poydevorlari qanday bo‘lgan?

Jahon fanida Uyg‘onish – Renessans davri to‘g‘risida so‘z borganda aksariyat G‘arb olimlari bu hodisaning faqat Yevropaga, hammadan oldin Italiyaga xosligini ta’kidlab keldilar. Keyinroq esa N.Konrad, A.Mets, M.Xayrullayev va boshqalar o‘z asarlarida Uyg‘onish davri faqat Italiyagagina emas balki Sharq mamalakatlariga, xususan, Eron, Markaziy Osiyo va boshqa musulmon mamlakatlari, Shimoliy-G‘arbiy Hindiston tarixiga ham xos ekanligini isbotlab, ularning ayricha o‘rnini ko‘rsatib berdilar. Darhaqiqat, Markaziy Osiyoda Uyg‘onish davri IX asrning arablar bosqinidan xalos bo‘lib, mustaqillikka erishilgandan so‘ng boshlandi va ikkita bosqichdan iborat bo‘lgan.

Birinchi bosqich IX-XII asrlarni o‘z ichiga oladi. Bu davrda Markaziy Osiyoda shaharlar rivojlandi, yuksaldi, ilm-fan ravnaq topdi, gumanistik g‘oyalar yuqori cho‘qqiga ko‘tarildi. Muhammad Xorazmiy, Ahmad Farg‘oniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Rudakiy, Imom Buxoriy, Iso Termiziy, Zamaxshariy kabi jahonga mashhur allomalar Uyg‘onish davrining birinchi sarvarlari edilar.

Akademik M.Xayrullayevning fikricha, ilk Sharq Uyg‘onish davri mutafakkirlarining buyuk xizmatlarini quyidagicha tafsiflash mumkin: Birinchidan, ular ilm fanning turli sohalari bo‘yicha buyuk kashfiyotlar yaratdi. Ikkinchidan, ular yaratgan ilmiy ta’limotlar butun insoniyat istiqboli uchun xizmat qilmoqda. Uchinchidan, ular insoniyatga xizmat qilishni hayotlarining asosiy mazmun mohiyatiga aylantirgan zotlar bo‘lishgan.

Xususan, bundan ming yil ilgari Xorazm zaminida “Dorul-hikma” deb atalgan Xorazm Ma’mun akademiyasining paydo bo‘lishi Sharq musulmon Renessansi Uyg‘onish davrining yorqin namoyoni sifatida tariximizning zarhal sahifalarini tashkil etadi. Xorazm Ma’mun akademiyasida Sharq va G‘arbdagi ko‘plab o‘lkalardan kelgan, turli millat va dinga mansub bo‘lgan olimlar faoliyat ko‘rsatgan bo‘lsada uning negizini Abu Nasr ibn Iroq, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Xo‘jandiy, Ahmad ibn Muhammad Xorazmiy kabi allomalar tashkil etgan.

Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Beruniy, Firdavsiy, Rudakiy, Buxoriy, Ahmad Yugnakiy, Mahmud Koshg‘oriy, Zamaxshariy kabilar shu davr madaniy yuksalishining qoyalari, cho‘qqilaridir.

Bu davr madaniyati o‘zining kuchli gumanistik ruhi insonparvarlik nafasi, odamlarni o‘zaro do‘stlikka chaqirishi, aqlni e’zozlashi bilan umuminsoniy qadriyatlar yuksakligiga ko‘tarila oldi.

Demak, shonli tariximizdagi har ikkala Uyg‘onish davrida ham eng muhim jihat davlatning, davlat rahbarining yuksak e’tibori bo‘lib kelgan. Ma’mun akademiyasining barpo etilishida xorazmshoh Ma’muniylar sulolasining, Ikkinchi Uyg‘onish davrining yuzaga kelishida esa buyuk bobomiz Amir Temurning va Temuriylar avlodlarining hissasi beqiyosdir. Har ikki sulola hukmdorlari o‘z davrining yorqin iste’dodlarini, olimlarini davlat qanoti ostiga to‘plagan va g‘amxo‘rlik qilib kelgan va ularga kerakli shart- sharoitlarni yaratib bergani uchun tarixan qisqa davr ichida ona yurtimiz dunyo ilm-faniga poydevor bo‘lgulik buyuk kashfiyotlarni yaratdilar. [1. 6-7 b]

Ispaniyada shakllangan tarjimonlar maktabi nafaqat “grek-arab fani” nigina emas, balki Movorounnahr olim faylasuflari Muhammmad Muso Xorazmiy, Farobiy, Farg‘oniy, Beruniy, Ibn Sino kabi o‘nlab olimlarning asarlaridan ham G‘arbiy Yevropani bahramand qildi. Sharq olimlari me’rosini tarjima qilish borasida Yevropa mamlakatlarida mingga yaqin tarjimonlar mehnat qildilar.

XI-XIV asrlarda Yevropa xalqlari ziyolilari uchun arab tilini bilish, Sharq madaniyati, ilm-fani, adabiyoti bilan yuzaki bo‘lsada, tanish bo‘lish shart hisoblangan. G‘arbiy Yevropadagi birorta universitet, ayniqsa, tibbiyot fakulteti arab fani va tilisiz faoliyat ko‘rsatishi g‘ayritabiiy bo‘lgan.

Sharq ilm-fani falsafasi Ispaniyaga o‘z ta’sirini o‘tkazibgina qolmay, unga chegaradosh Janubiy Fransiyaga, XIII asr o‘rtalarida esa Shartr universiteti tor-mor etilgach, Parij universiteti talabalariga ham o‘z ta’sirini o‘tkazdi.

Fransuz olimi Gyining fikricha, Yevropada XII-XIII asrlarda Sharq olimlari asarlari tarjimasi bilan tanishgach, umuman Sharq va uning madaniyati bilan yaqinlashish ehtiyoji tug‘iladi. 1311-1312-yillar Vena saborining qaroriga binoan Parij, Rim, Oksford, Baloniya, Salamank universitetlarida Sharq tillari kafedralari tashkil etiladi. Maqsad Sharq fani xazinalaridan

foydalanish edi. 1587-yili esa Fransiya qiroli Genrix III ning buyrug‘iga binoan Kollej de Fransda arab tili kafedrasi ochiladi.

Sharq bilan uchrashmaguncha Yevropa mamalakatlari, hatto ilg‘or hisoblangan Fransiyada ham yozma adabiyot din arboblari tomonidan diniy mazmunda, lotin tilida yaratilgan asarlardan iborat bo‘lgan.

Sharq mamlakatlari bilan savdo aloqalarining o‘rnatilishi salib yurishlari, ayniqsa arab Ispaniyasi ta’siri ostida Fransuz feodal jamiyatida katta o‘zgarishlar ro‘y berdi. [2. 5-7 b].

Irlandiyalik arabshunos olim M.Uott “Islomning o‘rta asr Yevropasiga ta’siri” asarida boshqa Yevropalik olimlardan farqli o‘laroq, quyidagi haqiqatni tan olgan edi. “Yevropaliklar musulmon madaniyatidan… ayniqsa falsafa va tibbiyot sohasida, o‘zlarining qanchalik qarzdor ekanliklarini his qilganlaricha yo‘q. Ko‘pincha musulmonlar madaniyatining ijobiy ta’siri va ko‘lamini pasaytirish, hatto tamoman esga olmaslikka urinamiz. Bizning musulmonlar bilan yaxshi munosabatimiz ularning oldida qanchalik qarzdor ekanligimizni tan olishga majbur qiladi. Buni yashirish yoki tan olmaslik soxta g‘ururdan boshqa hech narsa emas”.

Hegel esa “Fan va bilimlar ayniqsa falsafa G‘arbga arablardan o‘tgan” deydi. Yevropa ilm-fani, tibbiyoti ayniqsa falsafasining shakllanishi va taraqqiyotiga eng katta ta’sir etgan olim vatandoshimiz Ibn Sino ijodi bo‘ldi [2. 314-317 b].

Markaziy Osiyoda “Islom madaniyatining oltin asri” sanalmish IX-XII asrlarda porlagan ilm mashalasi, suronli Chingiziylar bosqinini parchalab, Sohibqiron Amir Temur asos slogan Temuriylar saltanatida “Ikkinchi Renessans” ya’ni “Temuriylar Renessansi” davrida qayta porlagan. [3. 4 b]

Ammo har ikki islom sivilizatsiyalari amaliy tajribalaridan G‘arbning nasroniy mamlakatlari ustalik bilan foydalandilar. Natijada XVI asrdan boshlab G‘arbiy Yevopada Uyg‘onish davri boshlanib ketdi. Bu yetakchilikni ular hozirgacha qo‘ldan chiqarmay, unga amal qilib keladilar. [4.8]

Xulosa qilib aytganda birinchi va ikkinchi Renessans davrlarida erishgan yutuqlarimizga mahliyo bo‘lib o‘tirishdan hech qanday foyda yo‘q aksincha biz Uchinchi Renessansni yaratadigan avlodni voyaga yetkazishimiz lozim.

Dunyo xalqlarini o‘z ilmi bilan hayratga solgan buyuk ota bobolarimizning qoni oqmoqda bizning yoshlarimizda. Ajdodlarimiz yaratgan birinchi va ikkinchi Renessansni biz davom ettirishga haqlimiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Nazarov.O.R. Musulmon Renessansi davrida O‘rta Osiyoda fan va madaniyat rivoji tarixi. “LESSON PRESS” nashriyoti. Toshkent- 2023. 219 bet.
2.Sulaymonova F. Sharq va G‘arb (Qadimiy davr va o‘rta asrlar madaniy aloqalari. “O‘zbekiston” nashriyoti. Toshkent – 1997.
3.Raxmonov S. Ikkinchi Renessans davrining ma’naviy ruxiy asosi. “Samarqand davlat chet tillar instituti” nashriyoti. Samarqand – 2021.
4.Asqarov A. O‘zbekiston qadimgi svilizatsiyalari tarixidan lavhalar. “LESSON PRESS” MCHJ nashriyoti. Toshkent – 2022.